

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEFSİRDE AŞIRI YORUMLAR

*(el-İtticâhâtü'l-Munharife fî Tefsîri'l-Qur'âni'l-Kerîm:
De'âfi'uhâ ve Def'uhâ)*

1. bsk. İstanbul 2017

İŞARET YAYINLARI

Hobyar mah. Ankara cad.

Ünal Han, No: 21/1, Cağaloğlu-Fatih

Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 63

Fax: (0 212) 528 30 59

isaret@isaretyayinlari.com.tr

www.isaretyayinlari.com.tr

TEFSİRDE AŞIRI YORUMLAR

*(el-İtticâhâtu'l-Munharife fi Tefsîri'l-Qur'âni'l-Kerîm:
De'âfi'uhâ ve Def'uhâ)*

Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî

Çeviren: Prof. Dr. Ömer Aydın

işaret

İŞARET YAYINLARI: 178
Kur'ân Kitaplığı

Kitâbın orijinal adı ve Yazarı
el-İtticâhâtu'l-Munharife fi Tefsîri'l-Qur'âni'l-Kerîm: De'âfi'uhâ ve
Def'uhâ

Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. İsmet Uçma

Çeviri
Prof. Dr. Ömer Aydın

Dizgi
Ö.A.

Tashih-Redaksiyon-Mizanpaj
Ertuğrul Özalp

1. bsk. İstanbul 2017

Kapak
Yunus Karaaslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Matbaacılık Yay. LMT. ŞTİ.
Gümüşsuyu cad. No: 3/2, Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91
Sertifika no: 11964

ISBN
978-975-350-312-9

Sertifika no: 15826

Mizanpaj programı: QuarXPress
Font/Karakter: Utopia
Metin: 10 pt. (Satır arası: 13.4 pt., Paragraf arası: 2 mm.)
Dibnot: 9 pt. (Satır arası: 12.4)

İŞARET YAYINLARI
Hobyar Mah. Ankara Cad.
Ünal Han, No: 21/1, Cağaloğlu-Fatih
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 63
Fax: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî: Hayatı ve Eserleri.....	7
Tamdim	11
Önsöz.....	13
Giriş	15
A. TEFSİRİN GELİŞİM AŞAMALARI	15
I. Rivayet Aşaması	15
II. Tedvin Aşaması	19
B. TEFSİRDE SAPKIN EĞİLİMLERİN ORTAYA ÇIKIŞI ve NEDENLERİ	23
1. KISSACILARIN ve HABERCİLERİN TEFSİRDE SAPKIN EĞİLİMİ	29
2. NAHİV EKOLLERİ.....	43
A. Bazı Nahiv Ekolleri Taraftarlarının Tefsirde Sapkın Eğilimi.....	43
B. Arapça Kaideleri Bilmeyen Bazı Kimselerin Tefsirde Sapkın Eğilimi.....	48
3. MUTEZİLE ve ŞİA.....	52
A. Mutezile'nin Tefsirde Sapkın Eğilimi	52
B. Şia'nın [İsnâaşeriyye İmamiyyesi'nin] Tefsirde Sapkın Eğilimi.....	58
4. HARİCİLİK ve SUFİYYE.....	69
A. Hariciler'in Tefsirde Sapkın Eğilimi.....	69
B. Sufiyye'nin Tefsirde Sapkın Eğilimi	78
5. BİLİMSEL TEFSİR TARAFTARLARI	90
6. TECDİT TARAFTARLARI	99

MUHAMMED HÜSEYN ZEHEBÎ

(1915-1977)

A. HAYATI:

Zehebî, Mısır'ın Kefruşşeyh vilâyetine bağlı Metûbes'te doğdu. Kur'ân'ı ezberleyip temel dinî bilgileri aldıktan sonra liseyi Desûk'taki el-Ma'hedu'd-Dînî'de okudu. Ardından Ezher'e girdi ve 1939'da Şeriat Fakültesi'ni bitirdi, 1946'da doktora pâyesi ni aldı. Ezher'deki öğrenimi sırasında Muhammed Mustafa el-Merâğî, Îsâ b. Yûsuf Mennûn, Muhammed Zâhid Kevserî, Muhammed Habîbullâh eş-Şinkîtî ve Muhammed Hıdır Hüseyin gibi hocalardan faydalandı. Önceleri Evkaf'a bağlı mescidlerde imâmlık yaptı. 1948-1951 yılları arasında Tâif ve Medîne'de ders verdi. Mısır'a dönüşünde bir süre Ezher'e bağlı el-Ma'hedu'd-Dînî'de öğretmenlik yaptı. 1955'te Ezher'in Şerî'at Fakültesi'ne hoca oldu. 1955-1956 ve 1961-1963 yıllarında Hukuk Fakültesi'nde ders vermek üzere Irak'a gönderildi. 1963-1964'te Mısır'da Külliyyetu'l-Benâti'l-İslâmiyye'nin kuruluşuna katkı sağladı. 1968'de Kuveyt Üniversitesi'ne gönderildi ve 1971'de Mısır'a döndü. 1973'te Ezher'in Usûluddîn ve Şerî'at fakültelerinde dekanlık, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye'de genel sekreterlik (1974), ayrıca Vakıflar ve Ezher İşleri bakanlığı (1975-1976) görevlerinde bulundu. Usûluddîn Fakültesi'ndeki hocalık görevini ölümüne kadar sürdürdü. 3 Temmuz 1977'de evini basan silâhlı kişiler tarafından kaçırıldıktan sonra öldürüldü. Bulunan naaşı, 7 Temmuz 1977'de Câmiu'l-Ezher'de kılınan cenaze namazının ardından İmâm Şâfiî'nin kabri yakınlarındaki aile mezarlığına defnedildi. Kesin biçimde aydınlatılmayan bu olay, Zehebî'nin Evkaf Nezâreti'ndeki bazı yolsuzlukları önlemeye çalışmasıyla ilişkilendirildiği gibi, cinayetin aşırı görüşlere sahip bir örgüt tarafından işlendiği de ileri sürülmüştür. Hanefî mezhebine mensub olan Zehebî, İslâmî ilimlerdeki birikimi ve hitâbetiyle tanınmıştır.

B. ESERLERİ:

1. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn:*

Müfessirlerin izlediği metodlarla ilgili ilk kapsamlı çalışma olup aslı müellifin Usûluddîn Fakültesi'nde 1946 yılında hazırladığı doktora tezine dayanmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda daha sonra bir kısmı Zehebî'nin danışmanlığında hazırlanan müfessirlerin metodlarına dair çok sayıda tezin öncüsü durumundadır. Zehebî'nin tefsîr tarihini mezheb bakış açısından sünî ayırmalara tâbi tuttuğu, yapısal bütünlüğe ve kronolojik sürekliliğe dikkat etmediği gibi gerekçelerle esere bazı eleştiriler yöneltmiştir.

2. *el-İtticâhâtü'l-Munharife fî Tefsîri'l-Qur'âni'l-Kerîm: Devâfi'uhâ ve Def'uhâ:*

Kur'an tefsîrinde mezheblere ve şahsî kabullere dayalı saptamalara ve aşırı yorumlara dairdir. Öte yandan Zehebî, doktora tezine danışmanlık yaptığı sırada kitabının bir daktilo nüshasını kendisine verdiği talebesi Remzî Na'nâ'nın –intihal yoluyla– *el-İtticâhât*'ı kendisine mal ederek *Bidâ'u't-Tefsîr fi'l-Mâzi ve'l-Hâzir* adıyla yayımladığını (Amman 1390/1970) ileri sürmüştür.

3. *Tefsîru İbn Arabî li'l-Qur'ân: Haqîqatuh ve Hataruh:*

Bu eser, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*'un, “Tefsîru's-Sûfiyye” başlıklı beşinci bölümünün bazı ilâve ve çıkarmalarla yeniden düzenlenmesiyle meydana gelmiştir. Ancak müellif burada, Abdurrezzâk el-Kâşânî'ye ait olup Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'ye nisbet edilen Tefsîre dair önceki eserinden daha sert bir üslûb kullanmış ve müslümanlar arasında fesada yol açacağı gerekçesiyle bu eserin toplatılmasını istemiştir.

4. *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs:*

Bu eser, *Tefsîr ve Hadiste İsrailiyyat* (Enbiya Yıldırım-Asiye Yıldırım, İstanbul 2003) adıyla tercüme edilmiştir.

5. *eş-Şerî'atu'l-İslâmiyye: Dirâse Mukârene beyne Mezâhibi Ehli's-Sunne ve'ş-Şî'a:*

Müellifin Irak'ta Hukuk Fakültesi'nde verdiği fıkıh dersine ait notlara dayanmakta olup ilk baskısı Irak'ta gerçekleştirilmiş, ardından tekrar basılmıştır.

6. *İlmu't-Tefsîr:*

Muhtasar bir eserdir.

7. *Eseru İqâmeti'l-Hudûd fî İstikrârî'l-Müctema':*

1976'da Riyad'da toplanan Mu'temeru'l-Fıqhi'l-İslâmî'ye sunulan bir tebliğdir.

8. *Muşkilâtu't-Da've ve'd-Du'ât fî'l-Asri'l-Hadîs:*

Bu eser, 1977'de Medîne'de gerçekleştirilen davet konulu kongreye sunulan tebliğden ibârettir.

9. *el-Vahy ve'l-Qur'ânu'l-Kerîm.*

10. *İnâyetu'l-Müslimîn bi's-Sunne.*

11. *Nûru'l-Yaqîn min Hudâ Hâtemi'l-Murselîn.*

12. *Buhûs fî Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Fıqh ve'd-Da've.*

Zehebî'nin bunların dışında, *Mukaddime fî İlmi't-Tefsîr*, *Muqaddime fî Ulûmi'l-Qur'ân*, *Muqaddime fî Ulûmi'l-Hadîs*, *el-İslâm ve Ehlu'z-Zimme* gibi eserlerinin bulunduğu da zikredilmiştir.¹

¹ DİA'nın "Zehebî, Muhammed Hüseyin" maddesinden özetlenmiştir. (Çeviren)

TAKDİM

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Bu mütevazı kalem için, büyük ve değerli bir alimi; fazilet, ilim, edep ve ahlak bakımından her türlü tarifi üstünde olan bir üstadı takdim etmek büyük bir şereftir. O, ilmiyle güçlü bir alim ve dinine düşkün bir mü'mindi. Hiçbir kınayıcının kınaması onu engellemezdi. O, İslam'a saldıranlara ve savaşımlara karşı kalemiyle İslam'ı müdafaa etmekten ve onu sahte kalemler karşısında açıklamaktan sakınmazdı. Kalemlerinden, İslam'a kinden başka birşey akmayan ve fikirleri İslam'a iftira atmaktan öteye gitmeyen bu saldırganlar, ister nüfus kağıdı müslümanları olsun, isterse İslam'la bağları olmasın, onun için fark etmiyordu.

Üstadımız el-Evkaf ve Şuûnu'l-Ezher bakanı değerli Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehabî'nin takdim ettiği konu, çok önemli ve çok ciddi bir konudur. Zira bu konu, Kur'ân-ı Kerim tefsirindeki sapkın eğilimleri, bunların sebeplerini ve reddedilmesini ele almaktadır. O, bunları tereddütsüz bir cüret, tavizsiz bir cesaret ve iltimassız bir tarafsızlıkla ele almaktadır.

Bizden bazıları, tefsir kitaplarının bir miktar kudsiyeti bulunduğunu kabul etmeye devam etmektedir. Biz müfessirlerin, masum olmayan birer beşer olduklarını unutmuyoruz. Tefsirler, cehalet ya da heva saikiyle Kur'ânî zevki ifsat eden görüşlerin sıvışıp girmesi için geniş bir alan oluşturmaktadır. Tefsirler, mezhebî taassuptan ve grup taraftarlığından kaynaklanan görüşler açısından münbit bir arazidir. Kötü niyetli insanlar ve heva sahibi müsteşrikler, aradıklarını bu Tefsirlerde –daha hafif bir ifadeyle bazı Tefsirlerde– buldular. Böylece Allah Teala'nın kitabına dil uzatan kitaplar ve makaleler yazdılar.

TAKDİM

Üstadımız Dr. ez-Zehebî, Tefsirlere karışan şeyleri temizleme hususunda büyük titizlik gösterenlerin en ön safında kabul edilir. Onun otuz yıl önce profesörlük ünvanını almak için yazdığı üç ciltlik *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn* isimli eserini de zikretmek gerekmektedir.

Merhum müellif Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin bu kitabının baskısının birkaç hafta içinde tükenmesi takdire şayandır. Hükmüne karşı konulamayan ve hikmetinden sual olunamayan Allah, bu kitap basılmak üzereyken onu bu dünyadan göç ettirmeyi diledi. Bu durum, herkeste büyük bir üzüntü meydana getirdi. Böylesine üzüntülü bir ortamda kitabı piyasaya çıkarmak doğru olmazdı. Bu üzüntünün üzerinden uzun bir süre geçince, ilmi insanlardan saklamak hikmete uygun olmazdı. Allah'ın dinindeki gayretiyle ve İslam akidesine ihlaslı bağlılığıyla onun feyizli ilmini unutulmaya bırakmak, böylesine değerli bir alime vefa sayılmazdı.

Allah, bu kaybımıza rahmet etsin. Allah Teala'dan, müslümanları onun ilminden faydalandırmasını, İslam'a ve müslümanlara hizmeti sebebiyle onu mükafatlandırmasını diliyoruz.

Hızlı bir şekilde yazılan bu satırların, elimizdeki bu araştırmayı hakkıyla takdir edebildiği kanaatinde değilim. Bu eksikliği, anladıkları ve hissettikleriyle telafi etme işini okuyucuya bırakıyoruz. Başarı Allah'tandır.

Muhammed Abdullah es-Semman

ÖNSÖZ

Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğriliğe yer vermeyen Allah'a; salat ve selam, Allah'ın kulu ve rasulü Muhammed'e olsun. Rabbi o'nu, önünden ve arkasından batıl gelmeyen bir kitap ile şereflendirdi. O kitap, Hakîm ve Hamid [Allah] tarafından indirilmiştir. O, Allah'ın rızasına tabi olanları selamet yollarına ulaştıran, onları O'nun izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkararak ve onları sırat-ı mustakime hidayet eden bir kitaptır.

Okuyabildiğim kadar eski ve yeni tefsir kitaplarını okumuştum. Okuduğum bu kitapların yöntemleri farklı, eğilimleri birbirine zıt ve üslupları ise çeşitli idi. Bunların çoğunun, Kur'ân nassını anlama hususunda sapkın eğilimlerden ve batıl tevillerden uzak olmadığını gördüm. Bu tevillerin bir kısmı zorlama ve bozuk olup zevk-i selim bundan hoşlanmaz ve Kur'ân-ı Kerim'in belagati bunu kabul etmez. Bir kısmı ise, dinin ilkeleriyle bağdaşmaz ve bazan sahibini müslüman olmayanlar zümresine dahil eder.

Çağları farklı, görüşleri ve eğilimleri birbirine zıt olan bu tefsir kitaplarını araştırmayı uygun gördüm. Sonra Allah'ın kitabıyla ilgili bu sapkın fikirleri ve muharref tevilleri bir araya topladım. Bu görüş sahiplerini, bunları Tefsirlerinin sayfalarına yazmaya sevk eden nedenleri ve etkenleri araştırdım. Ardından bir takım bilgisiz ve cahil kimselerden ilgi gören bu batıl fikirleri reddettim; bu saçmalıkların ve yanlışların yanlışlığını gösterdim. Bu hususta aldanananların çoğu, kendilerini bidatçilerin hevasından ve saptırıcı eğilimlerden koruyamayacak derecede az ilim sahibi kimselerdir.

Bu çalışmayla, alemlerin rabbinin kitabını müdafaa etmiş olmayı, ondan, saçmalayanların saçmalıklarını ve mülhitlerin batıl fikirlerini gidermiş olmayı ümit ediyorum. Bu sapkın eği-

ÖNSÖZ

limlere ve bozuk görüşlere aldanan kimseler için, bu eğilimlerin ve görüşlerin iç yüzünü beyan ettim; bunun sebeplerini ve etkenlerini açıkladım. Bundan maksadım, tedbirlerini alsınlar da, bunları doğru zannetmesinler ve bunlar sebebiyle fitneye düşmesinler. Yine amacım, Rabb'lerinin kitabına müracaat etsinler de, onu saf ve arı bir şekilde anlasınlar; onun rehberlik ve aydınlığından gelen bir beyyineye [açık delile] dayanarak onunla amel etsinler. Böylece selefleri gibi, onun sayesinde mutlu olsunlar, apaçık felah ve kurtuluş yolunu ellerinde buldursunlar.

Bu araştırmayı, bir giriş ve sekiz ana başlık olarak düzenledim. Allah, efendimiz Muhammed'e, o'nun âline ve ashabına salat u selam etsin.

4 Cemaziye'l-Evvel 1386/20 Ağustos 1966 Kahire
Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehebî

GİRİŞ

A. TEFSİRİN GELİŞİM AŞAMALARI

I. Rivayet Aşaması

Kur'ân-ı Kerim ümmi bir Nebi'ye ve ümmi bir topluma inmiştir. Bunların, dillerinden başka kendilerini ifade edecek araçları ve kalplerinden başka bilgi dağarcıkları; yazı ve kitapları yoktu. Fakat anlaşılır bir lisan ve uyanık bir kalpleri vardı.

Kur'ân nazil olduğu vakit Arapların söz sanatları vardı; görüşlerini bunlarla ifade ediyorlardı. Bu sanatlar; tasvir çeşitlerini, hikmet nevilerini, tarihi haberleri ve nesep bilgilerini kapsıyordu. Onların kelamı, hakikat ve mecazı, sarih ve kinayeyi, icaz ve itnabı [sözü kısaltma ve uzatmayı] ihtiva ediyordu.

Allah Teala'nın rasulleri göndermedeki sünnetine uygun olarak Kur'ân-ı Kerim Arap diliyle ve onların söz üslupları üzere nazil oldu:

Biz, her gönderdiğimiz rasulü, ancak mensup bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, (mesajı) onlara, iyi (ve kolay anlayacakları kendi dilleriyle) beyan [tebliğ] etsin.²

Bu yüzden Kur'ân, Arapların kelimelerinde kullandıkları tarzda hakikat ve mecaz, sarih ve kinaye, icaz ve itnab [sözü kısaltma ve uzatma] kullanmıştır. Ancak Kur'ân, etkili manaları sebebiyle kendisi dışındaki Arap kelimelerinden üstündür. Zira bu manalar, onların bildiklerinin ve sanatlarının ötesinde olup daha büyüleyicidir. Böylece onun icazını [mucize olduğunu] ve *bir Alîm'in, bir Hakîm'in [hikmet sahibinin] tarafından*³ olduğunu isbatlamaktadır.

² İbrahim, 14/4.

³ Neml, 27/6.